

Daniel Dzienisiewicz

DOI: 10.33896/PorJ.2023.1.1

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

dzenis@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0400-5143

CZASOWNIKI MAKSYMALNEJ I NADMIERNEJ EFEKTYWNOŚCI W NARODOWYM FOTOKORPUSIE JĘZYKA POLSKIEGO – REKONESANS

Pamięci Profesora Jana Wawrzyńczyka

1. WPROWADZENIE

W 2015 roku piszący te słowa prowadził badania nad czasownikami wyrażającymi nadmierną intensywność czynności w języku rosyjskim i polskim, których owocem była praca magisterska pt. *Глаголы со значением чрезмерной интенсивности действия в русском и польском языках* (Dzienisiewicz 2015), przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jerzego Kaliszana, oraz artykuł zatytułowany *Сопоставительный анализ глаголов с семантикой чрезмерной интенсивности действия в русском и польском языках* (Dzienisiewicz 2016). W grudniu 2020 roku autor został zaproszony przez prof. dr. hab. Jana Wawrzyńczyka do opublikowania tekstu w tomie zbiorowym poświęconym Narodowemu Fotokorpusowi Języka Polskiego (dalej: NFJP), co dało asumpt do ponownej refleksji nad tym zjawiskiem, tym razem w kontekście zasobów NFJP. Niestety, tragiczna śmierć prof. Wawrzyńczyka uniemożliwiła ukończenie pracy nad zbiorem studiów analitycznych dotyczących zawartości NFJP, którego częścią miał stać się niniejszy artykuł.

2. USTALENIA TERMINOLOGICZNE: INTENSYWNOŚĆ CZY EFEKTYWNOŚĆ?

W 2016 roku drukiem ukazał się artykuł Wandy Fijałkowskiej pt. *Czy derywaty prefiksalne wymienne wyrażają intensywność?* (Fijałkowska 2016), w którym badaczka

podjęła polemikę z dotychczasowymi ustaleniami dotyczącymi intensiwów. Lektura spostrzeżeń W. Fijałkowskiej skłoniła piszącego te słowa do zrewidowania stanowiska wobec analizowanej grupy słownictwa. Poniżej przedstawione zostały najważniejsze obserwacje W. Fijałkowskiej.

Zdaniem lingwistki obecne w literaturze opisy derywatów wyrażających „intensywność”, „efektywność akcji” (określenia Henryka Wróbla) oraz „intensywność akcji” (określenie Michała Wiśnickiego) (Wróbel 1998; Wiśnicki 2009) budzą wiele zastrzeżeń, przede wszystkim dlatego, że samo zdefiniowanie zjawiska intensywności nastrocza wielu kłopotów. Badaczka przytacza następujące definicje przymiotnika *intensywny*: ‘mający duże natężenie; wzmożony, wzmocniony’ (SJPSz) i ‘mający duże natężenie; mocny, silny’ (USJP). Zauważa jednak, że intensywność akcji może odnosić się także do czynności długotrwałych i/lub takich, które wymagają zastosowania dużej siły (Fijałkowska 2016: 72–73). W celu zilustrowania problemów związanych z tą kategorią semantyczną W. Fijałkowska przywołuje m.in. derywaty wymienne z prefiksem *prze-* (np. *przekarmić, przesolić, przegrzać, przepłacić, przejeść się, przeinwestować*), o których M. Wiśnicki pisał, że „pojawia się w nich komponent znaczeniowy informujący o wystąpieniu negatywnych skutków związanych z podjętą czynnością” (Wiśnicki 2009: 144), H. Wróbel zaś konstatował, iż można w tej grupie wyróżnić „stopień wysoki (wzmocniony) i słaby (ostabiony)” (Fijałkowska 2016: 73 za: Wróbel 1998: 550).

W. Fijałkowska polemizuje z powyższymi stanowiskami, wskazując, że derywaty te nie wyrażają intensywności czynności i nie informują o jej negatywnych konsekwencjach, a w określeniu „słaby stopień intensywności” tkwi logiczna sprzeczność (Fijałkowska 2009: 73). Na przykładzie czasownika *przepłacić* lingwistka dowodzi, że nie można wykazać, na czym polega intensywność nazywanej przez niego czynności, gdyż wyraża on jedynie znaczenie ‘przekroczenia przewidzianej dla danego produktu normy cenowej’. Kolejnym czasownikiem przywołanym w artykule W. Fijałkowskiej jest *przesolić*, którego znaczenie to: ‘posolić nadmiernie, czyli wsypać do potrawy więcej soli (według czyjegoś subiektywnego gustu), niż potrzeba, by przygotować smaczne danie’. Autorka twierdzi, iż „nie można udowodnić, że sprawca tej niedogodności kulinarnej długo, długo coś solił, aż zmęczył się tą ciężką pracą. Na ogół bowiem dochodzi do tego przez (chwilową!) nieuważę lub z braku praktyki”¹ (Fijałkowska 2009: 73).

¹ Por. również uwagi dotyczące czasownika *przetrzymać*: „Definicja czasownika *przetrzymać* ‘zatrzymać kogoś lub coś na dłużej niż trzeba lub niż było przewidziane’ (USJP, zn. 3.) jeszcze dobitniej niż poprzednie wskazuje na błąd w jego klasyfikacji semantycznej, gdyż wiele jego użycie nie tylko nie podkreśla włożonego wysiłku, lecz także wskazuje na niepodjęcie żadnego działania” (Fijałkowska 2009: 74). Badaczka wyraża także zastrzeżenia dotyczące zasadności klasyfikowania innych formacji słowotwórczych jako intensiwów, m.in. derywatów z przedrostkiem *nad-* (np. *nadważyć*) i *wy-* (np. *wybawić się*) (Fijałkowska 2009: 74–75).

Badaczka kwestionuje zatem operowanie kategorią intensywności wobec omawianej grupy derywatów prefiksalnych wymiennych i proponuje odniesienie tych formacji do kategorii czasowników efektywnych, zauważając, że:

Działania intensywnego, które trwa długo i/lub wymaga użycia dużej siły, nie należy mylić ani z czynnością o rozległym zakresie (*Wytruliśmy szkodniki*), ani o pożądanym skutku (*Dopraliśmy ubrania*). Nie ma dowodu, że wytrucie szkodników czy dopranie odzieży wiązało się z długotrwałym, mozolnym działaniem. Mogło do tego dojść dzięki błyskawicznie działającym środkom chemicznym. Wskazane rezultaty czynności to (zamierzone lub nie) efekty pewnej pracy (Fijałkowska 2016: 76).

W. Fijałkowska stwierdza ponadto, że „W odróżnieniu od intensywności efektywność jest «obustronnie» stopniowalna, to znaczy planowany skutek może być osiągnięty w stopniu podstawowym oraz częściowym, nadmiernym, wysokim i maksymalnym” (Fijałkowska 2016: 76), dodając dalej, iż

Kategoria efektywności jest wyraźnie niedowartościowana w istniejących opisach. Łatwo w niej wyodrębnić trzy podklasy formacji o wyspecjalizowanych semantycznie prefiksach: o wysokiej efektywności (*domyć, pomordować*); o nadmiernej efektywności (*przeptacić, przechwalić, przesolić*); o maksymalnej efektywności (*wybić, wyginąć, wytruć*)” (Fijałkowska 2016: 80).

Pragniemy odnotować, że w pełni zgadzamy się z przedstawionymi wątpliwościami dotyczącymi postrzegania kategorii intensywności w dotychczasowych pracach z zakresu słowotwórstwa czasowników, w związku z czym w dalszych rozważaniach będziemy operować postulowaną przez W. Fijałkowską kategorią efektywności. Sądzimy bowiem, że optyka ta pozwoli nam uniknąć nieścisłości terminologicznych związanych z kategorią intensywności. Efektywność rozumiemy zgodnie z definicją, głoszącą, iż oznacza ona ‘wydajność, pozytywny wynik, skuteczność’ (SJPDor) i skupimy się na jej dwóch wariantach – efektywności maksymalnej i nadmiernej (zob. dalej).

3. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA NFJP. CELE I PRZEDMIOT BADAŃ

Jak wspomniano we wprowadzeniu, analiza będąca przedmiotem niniejszego artykułu przeprowadzona została na materiale leksykalnym (a zarazem tekstowym) tworzącym NFJP. Twórcy NFJP określają ten zasób mianem *repozytorium bibliotecznego*, które:

(...) przedstawia największy zbiór leksykalny polszczyzny XX w. wraz z poświadczeniem cytowanym. Jego naczelną dystynktywną zasadą jest każdorazowe udokumentowanie ekscerptu

w postaci fotodokumentacyjnej, tzn. w takiej, w jakiej ukazał się on w druku nim wszedł w nasze e-posiadanie².

W zamierzeniu jego twórców NFJP ma na celu także (foto)dokumentowanie leksyki występującej w źródłach pisanych z lat 1773–1800, 1801–1900³ oraz 2001– (Wawrzyńczyk 2016: 4). Obecnie jednak na stronie internetowej nfjp.pl dominują poświadczenia słownictwa zawartego w XX-wiecznych tekstach⁴. Jak wskazuje nazwa, NFJP jest korpusem, lecz dzięki wykorzystaniu dokumentacji (foto)cytatowej może być również traktowany jako słownik demonstracyjny, ukazujący bogactwo leksykalne polskich tekstów (Borchmann, Dzienisiewicz, Wierzchoń 2017: 681)⁵.

W dniu 2 listopada 2022 roku liczba czasownikowych haseł zawartych w NFJP wynosiła 19 237. Jak wspomniano wcześniej, przedmiotem niniejszego artykułu są czasowniki o znaczeniu maksymalnej i nadmiernej efektywności. Interesować będzie nas zatem, ile derywatów wskazanego typu jest obecnych w XX-wiecznym materiale tekstowym konstytuującym NFJP. Celem przeprowadzonego badania jest udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) Jakie czasowniki wyrażające znaczenie nadmiernej i maksymalnej efektywności można odnaleźć w zasobach NFJP?
- 2) W jakim zakresie czasowniki zarejestrowane w NFJP zostały odnotowane przez XX-wieczne słowniki języka polskiego (w wypadku wyrazów wieloznacznych – w interesującym nas znaczeniu)?
- 3) Czy wyrazy, które nie występują w siatkach haseł rozpatrywanych opracowań leksykograficznych, są obecne w Narodowym Korpusie Języka Polskiego⁶ (dalej: NKJP)?

Jak wynika z nakreślonych wyżej celów, naszą intencją jest zbadanie na przykładzie wybranej grupy słownictwa, w jakim stopniu w NFJP obecne są wyrazy nieodnotowane przez XX-wieczną leksykografię oraz narodowy korpus polszczyzny⁷.

² Zob.: <http://nfjp.pl/> [dostęp: 2.11.2022].

³ Należy dodać, że NFJP prezentuje słownictwo, które nie zostało zarejestrowane w *Słowniku ortograficznym języka polskiego* Władysława Kokowskiego z 1903 roku (Kokowski 1903).

⁴ Dnia 2 listopada 2022 roku portal rejestrował liczbę 221 659 fotocytatów zaczerpniętych z tekstów opublikowanych w latach 1901–2000.

⁵ Więcej o koncepcji słownika demonstracyjnego zob. w pracach: Харченко 2003, 2015; Бобунова 2013.

⁶ Zob.: <http://nkjp.pl/> [dostęp: 2.11.2022].

⁷ W centrum naszych dociekań znajdują się wyrazy hasłowe, jednak interesować będą nas także czasowniki incydentalnie odnalezione w treści fotocytatów, które nie figurują w NFJP jako odrębne hasła. Spośród 279 przeanalizowanych leksemów 14 jednostek nie ma w NFJP swoich haseł (5% badanego materiału). Zob.: *nadebrać* (w hasło: *nadkarmiać*), *rozpić się* (w hasło: *rozpróżniaczyć się*), *zarząbać* (w hasło: *zaciukać*), *przedramatyzować*, *przeeksponować*, *przepaść* (w hasło: *przepielegnować*), *przeschnąć*, *przepieprzyć*, *przesłodzić*, *przerosić*, *przegarować* (w hasło: *przesrebrzyć*), *przekadrylować*, *przehipokondryzować*, *przehistoriozofować* (w hasło: *przeromantyzować*).

Należy podkreślić, że nie stawiamy sobie za cel dokonania szczegółowej analizy słowotwórczej i/lub semantycznej rozpatrywanych czasowników – tego typu badania były już bowiem prowadzone⁸. W artykule posiłkujemy się jedynie dotychczasowymi ustaleniami na temat tej grupy słownictwa. Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu zdecydowano, że poszukiwania obejmą czasowniki zawierające w swej strukturze słowotwórczej określone prefiksy, gdyż znaczenie nadmiernej i maksymalnej efektywności (odnoszące się do samej czynności, czasu jej trwania, ilości przedmiotu nazwanego w podstawie, przejawów cechy i wielokrotnego wykonywania czynności – por. opisy poszczególnych grup leksemów) wyrażane jest przede wszystkim przez derywaty utworzone sposobem prefiksальnym bądź prefiksально-postfiksальnym. Analiza zawartości NFJP dowiodła, że w zasobie tym występują czasowniki o interesującej nas semantyce, w których strukturze obecne są następujące prefiksy: *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *o- / ob(e)-*, *prze-*, *roz(e)-*, *u-*, *wy-* i *za-*. Nie odnotowano natomiast wyrazów z przedrostkami *z(e)-*, (*s-*, *ś-*)⁹. Jak wskazano wyżej, przedmiotem zainteresowania są wyrazy pochodne, których gros stanowią derywaty prefiksalne wymienne (zob. np. *na-karmić* → *o-karmić*, *u-dramatyzować* → *prze-dramatyzować*). Warto wszakże odnotować, że uwzględniono również nieliczne wyrazy niepochodne. Do tej grupy należą derywaty aspektowe utworzone sposobem sufiksальnym, zob. np.: *nadkarmiać* (por. *nad-karm-i-ć* → *nadkarmi-a-ć*), *przepracowywać się* (por. *prze-prac-owa-ć się* → *przepracow-ywa-ć się*), *zatańcować* (por. *za-tańc-owa-ć* → *zatańcow-ywa-ć*) (zob. dalej).

4. CZASOWNIKI ZAREJESTROWANE W NFJP W ŚWIETLE ZAWARTOŚCI SŁOWNIKÓW

W dalszej części przedstawiono wykaz czasowników ze znaczeniem nadmiernej i maksymalnej efektywności zaobserwowanych w NFJP wraz z informacją o tym, czy są one rejestrowane przez XX- i XXI-wieczne słowniki polszczyzny. Opracowania leksykograficzne, które zostały uwzględnione w badaniu, obejmują takie pozycje jak: SIJP, SW, SJPDor oraz SJP PWN. Początkowo badaniami miały ponadto zostać objęte takie słowniki jak SWJP, USJP i WSJP PAN, jednak analiza siatek hasel tych opracowań doprowadziła do wniosku, że badana grupa słownictwa nie jest przez

⁸ Zob. np. wspomniane wcześniej opracowania Wróbel 1998; Wiśnicki 2009; Fijałkowska 2016; a także Śmiech 1986. Czasowniki zwrotne z przedrostkami *do-*, *na-*, *o-/ob-*, *od-*, *po-*, *prze-*, *przy-*, *roz-*, *u-*, *w-*, *wy-*, *z-*, *za-*, z których część stanowi przedmiot zainteresowania w niniejszym tekście, zostały zaliczone do kategorii intensiwów przez Krystynę Wilczewską (1966: 121–130). Na znaczenie nadmiernej intensywności czynności wyrażane przez czasowniki w języku rosyjskim zwracał zaś uwagę Andrzej Bogusławski (1963).

⁹ Niosą one znaczenie intensywności, zmęczenia działaniem, np. *zmordować*, *zdźwigać się* (Śmiech 1986: 32).

nie notowana. Ze względu na fakt, iż w NFJP w przeważającej mierze prezentowana jest leksyka zaczerpnięta z XX-wiecznych tekstów, nasza uwaga nie koncentruje się na słownikach wydanych przed tym okresem, jak również na XX-wiecznych pracach słownikarskich poświęconych polszczyźnie „przedwudziestowiecznej”. Należy jednak zauważyć, że niektóre z analizowanych czasowników zostały zarejestrowane w opracowaniach dotyczących wcześniejszych okresów rozwoju języka polskiego, np. w SPXVI obecne są (jako hasła) m.in. takie wyrazy jak: *dowojować się*, *nalizać się*, *naobląpiać się*, *nastarać się*, *natargać się*, *natulać się*, *nagrzesyć się*, *obessać się*, *zატuczyć* i *zanaszać*. Przyjęto także (zgodnie z konwencją stosowaną w NFJP), iż postacie dokonane i niedokonane czasowników będą rozpatrywane jako oddzielne wyrazy. Biorąc pod uwagę przeglądowy (rozpoznaniowy) charakter niniejszego tekstu, znaczenia wyrazów zarejestrowanych w słownikach nie są w nim przytaczane (można zapoznać się z nimi w stosownych opracowaniach, do których odsyłacze zamieszczono w nawiasach). Wyjątek uczyniono jedynie dla wybranych czasowników wieloznacznych, które w izolacji, bez szerszego kontekstu, mogą być nietransparentne znaczeniowo.

4.1. Czasowniki z prefiksem *do-*

Grupa derywatów z prefiksem *do-*, zaliczana w literaturze przedmiotu do kategorii intensiwów, wyraża znaczenie „osiągnięcia celu, rezultatu, pożądanego skutku za pomocą uprzedniego długotrwałego, przeważnie uciążliwego wykonywania czynności podstawowej” (Wilczewska 1966: 121). Mimo że w wypadku tych formacji słowotwórczych nie wskazuje się na znaczenie nadmiernej intensywności bądź efektywności czynności, wydaje się, że nieliczne wyrazy utworzone za pomocą przedrostka *do-*, analogicznie do rosyjskich czasowników typu *доуспеться*, *дофилософствоваться*, *дочитаться*, mogą wyrażać znaczenie doprowadzenia nazwanej w podstawie czynności do skrajności, a w rezultacie – do negatywnych konsekwencji dla jej wykonawcy (więcej na ten temat zob. w pracach Dzienisiewicz 2015, 2016). NFJP rejestruje trzy czasowniki utworzone za pomocą tego prefiksu, które wyrażają nadmierną efektywność czynności. Wszystkie z nich notowane są w XX-wiecznych słownikach polszczyzny, zob.: *dogłodzić* ‘głodzić kogo aż do wycieńczenia, zamorzyć głodem’ (SJPDor), *doigrać się* ‘ponieść skutki złego lub lekkomyślnego postępowania’ (SJPDor, SJP PWN), *dowojować się* ‘walcząc, zyskać coś lub stracić’ (SJPDor, SJP PWN).

4.2. Czasowniki z prefiksem *na-*

Czasowniki utworzone za pomocą przedrostka *na-* mogą m.in. oznaczać „sumowanie porcji czynności podstawowej” (por. Wróbel 2001: 209) (np. *nakopać*, *nakosić*, *nakłóć*), podczas gdy derywaty prefiksarno-postfiksalne (*na-... się*) cechuje znacze-

nie „wykonywania czynności długo i intensywnie, aż do zmęczenia, do syta” (Wilczewska 1966: 122), np. *nanosić się, nacierpieć się, napocić się* (przykłady za: Śmiech 1986: 46–48). W tym kontekście warto odnotować, że czasowniki typu *napocić się* mogą wyrażać również wielokrotność czynności. Do pewnego stopnia odrębną grupę pod względem semantycznym stanowią czasowniki typu *namordować się*. Jak zauważa Andrzej Dyszak, derywaty te bowiem „nie mówią o żadnej czynności – przyczynie cierpienia, ale wprost o stanie zmęczenia w wyniku jakiejś ‘pracy’, którą trzeba / można by wyrazić innym słowem (por. np. *natrudził: namęczył się bieganiami*)” (Dyszak 1992: 65).

Ogółem w NFJP odnaleziono 99 wyrazów z prefiksem *na-*, które odpowiadają powyższemu charakterystykowi. Analiza wykazała, że 91 z nich notowanych jest w XX-wiecznych opracowaniach leksykograficznych wykorzystanych na potrzeby niniejszego tekstu. Pragniemy zauważyć, że w wypadku licznych leksemów trudno określić, które z przywołanych powyżej znaczeń są przez nie wyrażane. Przykładowo, eksplikacja znaczenia czasownika *napalić się* przyjmuje postać ‘wypalić wiele papierosów, cygar lub nasycić się paleniem ich’ (SJP PWN), tj. akcentowany jest w niej zarówno fakt wielokrotnego palenia papierosów, jak i długość i intensywność tej czynności. Niemniej jednak na podstawie definicji leksykograficznych podjęto próbę podziału tej grupy derywatów na trzy klasy znaczeniowe:

- 1) derywaty wyrażające wielokrotne wykonywanie czynności (41): *nacałować się* (SJP Dor), *nachorować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nachwalić się* (SJP Dor, SJP PWN), *nacierpieć się* (SJP Dor, SJP PWN), *nadenerwować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nafrasować się* (SJP Dor, SJP PWN), *naganiać się* (SJP PWN), *nagniewać się* (SJP PWN), *nagrać się* (SJP PWN), *nairytować się* (SJP Dor, SJP PWN), *naklepać się* (SW), *nakochać się* (SJP PWN), *naobłapiać się* (SW), *naogłądać się* (SJP PWN), *napalić się* (SJP Dor), *naplenić się* (SJP Dor), *napłakać się* (SJP Dor, SJP PWN), *napocić się* (SJP Dor, SJP PWN), *napodawać się* (SW), *napolować się* (SJP Dor, SJP PWN), *naponiewierać się* (SJP Dor, SJP PWN), *napowtarzać się* (SJP Dor), *naprosić się* (SJP Dor, SJP PWN), *naprzytulać się* (SW), *naschyłać się* (SJP PWN), *nastuchać się* (SJP Dor, SJP PWN), *naspotykać się* (SW), *nasprzeczać się* (SJP Dor), *nastarać się* (SW), *naszturczać się* (SW), *naślizgać się* (SW), *natrapić się* (SJP PWN), *natrąbić się* (SW), *natroszczyć się* (SW), *natulać się* (SW), *naużalać się* (SW), *nawędrować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nawojować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nawstydzić się* (SW), *nawzdychać się* (SJP Dor), *nazamiatać się* (SW);
- 2) derywaty wyrażające długi czas wykonywania i intensywność czynności (33): *nabeczeć się* (SW), *nabiedować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nabiedzić się* (SJP Dor, SJP PWN), *nabłkąć się* (SJP Dor), *nachlać się* (SJP Dor, SJP PWN), *nachłęptać się* (SJP PWN), *nacmokać się* (SJP Dor), *naczytać się* (SJP Dor, SJP PWN), *nadokazywać się* (SIJP), *nadreptać się* (SJP Dor, SJP PWN), *nagadać się* (SJP Dor, SJP PWN), *nagłódować się* (SJP Dor, SJP PWN), *nalizac się* (SW), *namarznąć się* (SJP Dor, SJP PWN),

namieszkać się (SW), *namilczeć się* (SJPDor, SJP PWN), *namodlić się* (SJPDor), *naniepokoić się* (SJPDor), *naobierać się* (SJP PWN), *naparadować się* (SW), *napieścić się* (SJPDor), *naplotkować się* (SJPDor, SJP PWN), *nasiedzieć się* (SJPDor, SJP PWN), *nastudiować się* (SW), *naszeptać się* (SW), *natłumaczyć się* (SJPDor, SJP PWN), *naucztować się* (SW), *nawąchać się* (SJPDor, SJP PWN), *nawspominać się* (SJPDor), *nażałować się* (SJPDor, SJP PWN), *nażartować się* (SJPDor), *nażłopać się* (SJPDor, SJP PWN), *nażreć się* (SJPDor, SJP PWN);

- 3) derywaty wyrażające zmęczenie będące rezultatem czynności (17): *nabiegać się* (SJPDor, SJP PWN), *nadźwigać się* (SJPDor, SJP PWN), *nakrzyczeć się* (SJP PWN), *nalatać się* (SJPDor, SJP PWN), *namaszerować się* (SW), *namozolić się* (SJPDor), *napracować się* (SJPDor, SJP PWN), *nasłużyć się* (SJPDor, SJP PWN), *naszarpać się* (SJPDor, SJP PWN), *natrudzić się* (SJPDor, SJP PWN), *natargać się* (SW), *natyrać się* (SJPDor, SJP PWN), *naużerać się* (SJPDor, SJP PWN), *nawalczyć się* (SW), *nawałęsać się* (SJPDor), *nawywozić się* (SW), *nazabiegać się* (SJPDor).

Z kolei 8 czasowników nie zostało zarejestrowanych w słownikach, zob.: *naflirtować się*, *nagrzeszyć się*, *naistnieć się*, *nakastać się*, *naprzejmować się*, *nasmakować się*, *naszkalować się*, *nawesoływać się*. Analiza kontekstów użycia wskazuje, że wyrażają one długość i intensywność czynności (*naflirtować się*, *naistnieć się*, *nasmakować się*, *naszkalować się*) i ich wielokrotne powtarzanie (*nagrzeszyć się*, *nakastać się*, *naprzejmować się*, *nawesoływać się*).

4.3. Czasowniki z prefiksem *nad(e)-*

Niektóre derywaty z prefiksem *nad(e)-* oznaczają nadmierną ilość przedmiotu bądź czynność przekraczającą jej oczekiwany zakres, np. *nadsolić* ‘za dużo posolić’, *nadać* ‘dać więcej niż należy’ (Śmiech 1986: 107).

Łącznie w NFJP zaobserwowano 7 wyrazów z przedrostkiem *nad(e)-*, które wyrażają powyższe znaczenie. Większość z nich (4) została odnotowana w słownikach, zob.: *nadkidać* (SW), *nadłożyć*¹⁰ (SW, SJPDor, SJP PWN), *nadsolić* (SJPDor), *nadużyć* (SW, SJPDor, SJP PWN). Trzy czasowniki nie zostały natomiast dostrzeżone przez leksykografów, zob.: *nadkształcić* (treść fotocyfatu wskazuje na użycie tego wyrazu w zn. ‘nadmiernie wykształcić (osobę)’), *nadmiotać* (w zn. ‘wrzucić więcej niż należy’), *nadrealizować* (w zn. ‘zrealizować więcej niż należy’). Leksemy te informują wyłącznie o przekroczeniu normy przez czynność.

4.4. Czasowniki z prefiksem *o- / ob(e)-*

Jedna z wyodrębnionych przez Witolda Śmiecha (1986: 84) grup derywatów z prefiksem *o- / ob(e)-* ma znaczenie głębokiego, wszechstronnego charakteru czynności. Niektóre spośród zaliczonych do niej czasowników wyrażają jednak znaczenie

¹⁰ Por. znaczenie ‘przebyć więcej drogi, niż się zamierzało lub było trzeba’ (SJP PWN).

doprowadzenia czynności do maksymalnego natężenia lub przesady, głównie w zakresie spożywania pokarmu lub napojów (np. *okarmić*, *ochlać się*). Na ostatnie z wymienionych znaczeń wskazuje także K. Wilczewska, która pisze, że część czasowników zwrotnych z przedrostkiem *o- / ob(e)-* oznacza „wykonanie czynności do przesady, w nadmiarze, powyżej granic normy” (Wilczewska 1966: 123).

W NFJP zaobserwowano 7 wyrazów odpowiadających powyższemu opisowi, z których 6 zostało odnotowanych w słownikach, zob.: *obciżyć* (SJPDor, SJP PWN), *obeźreć się* (SJP PWN), *objeść się* (SW, SJP PWN), *obkarmić* (SW, SJPDor), *ochlać się* (SJPDor, SJP PWN), *okarmić* (SW, SJPDor). Jedynym niezarejestrowanym przez XX-wiecznych leksykografów wyrazem należącym do tej grupy jest czasownik zwrotny *obessać się*¹¹. Jak wspomniano wcześniej, większość analizowanych wyrazów oznacza spożycie pokarmu i napojów w maksymalnej lub przekraczającej normę ilości (*obeźreć się*, *objeść się*, *obkarmić*, *ochlać się*, *okarmić*), lecz dostrzeżono również leksemy wyrażające znaczenie przekroczenia normy przez czynność (*obciżyć* – w zn. nadmiernego eksploatowania jakiejś osoby).

4.5. Czasowniki z prefiksem *pre-*

Czasowniki z prefiksem *pre-* i postfiksem *się* mogą wyrażać znaczenie doprowadzenia czynności do przesady (np. *przegrzać*)¹² lub przekroczenia granic przez ilość przedmiotu nazwanego w podstawie (np. *przesolić*) (Śmiech 1986: 65–66).

W sumie w NFJP odnaleziono 66 czasowników z przedrostkiem *pre-*, które niosą przywołane wyżej znaczenia. W słownikach zarejestrowano 53 spośród rozpatrywanych leksemów. Większość z nich wyraża przekroczenie normy przez czynność (47), zob.: *przeakcentować* (SJPDor), *przebielić* (SW, SJPDor), *przebijać* (SW, SJPDor), *przecenić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przechwalić* (SJPDor, SJP PWN), *przezernić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przedawkować* (SJP PWN), *przedramatyzować* (SJPDor), *przedyplomatyzyzować* (SJPDor), *przeeksponować* (SJPDor), *przeestetyzować* (SJPDor), *prze-farbować* (SW¹³, SJPDor), *przegrzać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przehartować* (SJPDor), *przeidealizować* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przeintelektualizować* (SJPDor, SJP PWN), *przeinwestować* (SJPDor, SJP PWN), *przejaskrawić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przejeść się* (SW, SJP PWN), *przekarmić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przekoloryzować* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przekopcić* (SJPDor), *przekrochmalić* (SW, SJPDor), *przekwasić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przekwaśnić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przemęczyć się* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przemoczyć* (SJP PWN), *przenawozić* (SJPDor), *przepaść* (SW¹⁴, SJPDor, SJP PWN), *przepętnić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przepielęgnować* (SJPDor), *przepieprzyć*

¹¹ Wyraz ten jest jednak rejestrowany w SPXVI w przenośnym znaczeniu ‘nassać się dużo’.

¹² Zob. odpowiadający powyższemu stwierdzeniu sąd K. Wilczewskiej mówiący o „wykonaniu działania powyżej swoich możliwości fizycznych” (np. *przepracować się*) (Wilczewska 1966: 124).

¹³ Zob. znaczenie odnotowane w SW: ‘zanadto zafarbować’.

¹⁴ W SW przytaczane jest znaczenie ‘zbytecznie napaść, wypaść’.

(SW, SJPDor, SJP PWN), *przepłacić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przepocić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przereklamować* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przeretuszować* (SJPDor), *przerosić* (SJPDor), *przerosnąć* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przesłodzić* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przesrebrzyć* (SJPDor), *przesublimować* (SJPDor), *przesubtelnić* (SW, SJPDor), *przesycić się* (SW, SJP PWN), *przeteoretyzować* (SJPDor), *przeuczyc* (SW, SJP), *przewołać* (SJPDor), *przeżłocić* (SJPDor), *przeżreć się* (SJPDor, SJP PWN). Cztery wyrazy informują z kolei o przekroczeniu granic przez ilość przedmiotu nazwanego w podstawie (4), zob.: *przecukrzyć* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przegnoić*¹⁵ (SW, SJPDor), *przenawozić* (SJPDor), *przesolić* (SW, SJPDor, SJP PWN); dwa zaś – o zbyt silnym przejawie cechy, zob.: *przechłodnąć* (SJPDor), *przegnić* (SW, SJPDor, SJP PWN).

W rozpatrywanych słownikach nie odnaleziono natomiast 13 czasowników z przedrostkiem *prze-*, z których wszystkie niosą znaczenie przekroczenia normy wykonywania czynności, zob.: *przebrutalizować*, *przehipokondryzować*, *przehistoriozofizować*, *przekadrylować*, *przekopiować*, *przepatetyzować*, *przepoetyzować*, *przepolitykować*, *przeprężyć*, *przeromantyzować*, *przesubtylizować*¹⁶, *przewietrzyć* (w zn. 'nadmiernie wywietrzyć'), *przewysmuklić* (w zn. 'uczynić nadmiernie smutnym').

4.6. Czasowniki z prefiksem *roz(e)-*

Witold Śmiech (1986: 73) zauważa, że niektóre derywaty z prefiksem *roz(e)-* oznaczają wystarczającą efektywność czynności, jednak część czasowników należących do tej grupy wyraża semantykę doprowadzenia czynności lub przejawów cechy do maksymalnej lub zbyt dużej efektywności. Również K. Wilczewska zauważa, że „Odcień ten można nazwać inicjalno-intensywnym, oznacza bowiem początek czynności lub stanu, który następnie stopniowo się nasila aż do osiągnięcia bardzo wysokiego natężenia” (Wilczewska 1966: 124). Definicje słownikowe analizowanej grupy leksemów potwierdzają sąd K. Wilczewskiej mówiący o rozpoczęciu czynności i doprowadzeniu jej do maksymalnych przejawów (np. *rozflirtować się* – zob. komponent znaczeniowy 'na dobre'). Można wszakże również wskazać na formacje oznaczające zbyt duże nasilenie czynności lub cechy, przekraczające jej normę (np. *rozegzaltować*, *rozgestykulować się* – por. komponent znaczeniowy 'bez umiaru')¹⁷.

W NFJP dostrzeżono 27 czasowników odpowiadających powyższej deskrypcji, z których 20 odnotowanych zostało w słownikach. Zgodnie z przytoczonymi po-

¹⁵ Por. znaczenie 'zastosować zbyt obfite nawożenie gleby' (SJPDor).

¹⁶ SW rejestruje jedynie leksem *przesubtelizować* ('zrobić zbyt subtelnym, przesadzić w subteli-zowaniu'), brak w nim jednak grafojednostki *przesubtylizować*.

¹⁷ Ogląd materiału empirycznego dowodzi jednak, że wyodrębnione powyżej znaczenia maksymalnej i nadmiernej efektywności czynności są silnie uzależnione od kontekstu konkretnej wypowiedzi, dlatego zdecydowaliśmy, że nie dokonamy analogicznej klasyfikacji semantycznej w wypadku rozpatrywanej przez nas grupy leksemów.

wyżej eksplikacjami większość wyodrębnionych wyrazów oznacza doprowadzenie czynności do maksymalnej lub zbyt dużej efektywności (14), zob.: *rozbulgotać się* (SJPDor), *rozcholerować się* (SJPDor), *rozdokazywać się* (SW, SJPDor, SJP PWN), *rozdyskutować się* (SW, SJPDor, SJP PWN), *rozfiglować się* (SW, SJPDor), *rozflirtować się* (SW, SJPDor), *rozgadać się* (SW, SJP PWN), *rozgestykulować się* (SJPDor), *rozgwarzać się* (SW), *rozhałasować się* (SW, SJPDor), *rozpić się* (SW, SJP PWN), *roztańcować się* (SW, SJPDor), *roztrajkotać się* (SJP PWN), *rozwałkować się* (SW). Sześć leksemów wyraża zaś przesadne nasilenie cechy nazwanej w podstawie, zob.: *rozegzaltować* (SW, SJPDor), *rozerotyzować* (SJP PWN), *rozhardzić się* (SJPDor), *roztajdaczyć się* (SW, SJP PWN), *roznarowić* (SW, SIJP), *rozpróżniaczyć się* (SW, SJP PWN).

Z kolei 7 derywatów nie jest obecnych w analizowanych pracach leksykograficznych, zob.: *rozargumentować*, *rozbłąznować się*, *rozbuszować się*, *rozdramatyzować się*, *rozestetyzować*, *rozfuriować*, *rozpoetycznić się*. Konteksty użycia wskazują, że większość z nich informuje o doprowadzeniu czynności do maksymalnego lub przesadnego natężenia. Wyjątek stanowi czasownik *rozestetyzować* oznaczający nadmierny przejaw cechy.

4.7. Czasowniki z prefiksem *u-*

Typ czasowników prefiksalnie-postfiksalnych z przedrostkiem *u-* mających znaczenie maksymalnej lub nadmiernej efektywności czynności wyodrębniany jest przez K. Wilczewską, która stwierdza, że derywaty te sygnalizują „wysokie natężenie czynności aż do granic możliwości, wytrzymałości, potrzeby, aż do zaspokojenia wymogów podmiotu w tym zakresie” (Wilczewska 1966: 125). W NFJP zaobserwowane zostały trzy czasowniki, które ujawniają wskazaną semantykę (wszystkie z nich są rejestrowane w słownikach), zob.: *umęczyć się* ‘doprowadzić się do stanu wyczerpania’ (SJPDor, SJP PWN), *upić się* ‘doprowadzić się do stanu wyczerpania przez wypicie nadmiaru alkoholu’ (SJPDor, SJP PWN), *uszarpać się* ‘zmęczyć się jakąś pracą lub innym zajęciem’ (SJPDor, SJP PWN). Jak wynika z przywołanych eksplikacji semantycznych, leksemy te informują o doprowadzeniu czynności do granic możliwości (*umęczyć się*, *uszarpać się*) lub o ich przekroczeniu (*upić się*).

4.8. Czasowniki z prefiksem *wy-*

Zdaniem W. Śmiecha derywaty z prefiksem *wy-* mogą nieść znaczenie wystarczającej lub nadmiernej efektywności czynności, np. objawiającej się zmęczeniem (Śmiech 1986: 57–58). K. Wilczewska utrzymuje natomiast, że „Prefiks ten nadaje czasownikowi odcień całkowitego zaspokojenia potrzeb w zakresie danej czynności, wyczerpania w związku z nią swych możliwości” (Wilczewska 1966: 127). W zasobach NFJP dostrzeżono jeden wyraz odpowiadający powyższemu opisowi, który został zarejestrowany w dwóch słownikach, zob.: *wytańczyć się* (SJPDor, SJP PWN).

Wyraża on znaczenie zaspokojenia potrzeb podmiotu w zakresie tańczenia, tj. dużej lub maksymalnej efektywności czynności – por. ‘przetańczyć wiele tańców, spędzić dużo czasu na tańcach i zaspokoić chęć tańczenia’ (SJPDor).

4.9. Czasowniki z prefiksem *za-*

Witold Śmiech wydziela grupę czasowników z przedrostkiem *za-* o ogólnym znaczeniu ‘zabić, zdręczyć’ (Śmiech 1986: 40), które *de facto* wyrażają przesadne natężenie czynności nazwanej w podstawie. Wyodrębniane są jednak także derywaty utworzone sposobem prefiksально-postfiksальnym, które również wyrażają przekraczającą normę efektywność czynności (np. *zaplakać się*), niekiedy rozumianą jako jej nadmierna długość (np. *zamarudzić się, zabradziażyć, zasiedzieć się*)¹⁸ – wszystkie z nich reprezentowane są w NFJP.

Zasób ten rejestruje łącznie 28 wyrazów z prefiksem *za-*, które cechują się jednym z powyższych znaczeń; 24 z nich odnaleziono w badanych słownikach. Większość wyrazów notowanych w opracowaniach leksykograficznych (20) wyraża znaczenie przekroczenia norm czynności nazwanej w podstawie, zob.: *zabatożyć* (SW, SJP Dor, SJP PWN), *zacałować* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zachtłostać* (SW, SJPDor), *zaciukać* (SW, SJPDor), *zaciwczyć* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zadręczyć* (SW, SJP PWN), *zagłaskiwać* (SJPDor, SJP PWN), *zagracać* (SJPDor, SJP PWN), *zaharować się* (SJPDor, SJP PWN), *zahazardować się* (SW¹⁹), *zakarmić* (SW, SJPDor), *zakłuć* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zameńczyć* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zanudzić się* (SJP PWN), *zapieścić* (SW, SJPDor), *zaplakać się* (SW, SJP PWN), *zarębać* (SJPDor, SJP PWN), *zatortuować* (SW), *zatrąpić się* (SW, SJPDor), *zaturczyć* (SW, SIJP), *zażgać* (SW, SIJP), *zażreć się* (SW²⁰, SJPDor). Natomiast cztery wyrazy niosą znaczenie zbyt długiego czasu trwania czynności: *zabradziażyć* (SJPDor, SJP PWN), *zagapić się* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zamarudzić się* (SW²¹), *zasiedzieć się* (SW, SJP PWN).

Również cztery czasowniki nie zostały uwzględnione w opracowaniach leksykograficznych, zob.: *zachuliganic się, zaczknąć się, zalulać się, zatrudzić*. Wszystkie z nich wyrażają znaczenie przekroczenia normy przez czynność nazwaną w podstawie.

¹⁸ Do obu wskazanych wyżej znaczeń odnosi się w swojej monografii K. Wilczewska. Zob.: „Przedrostek ten w połączeniu z czasownikiem zwrotnym typu czysto słowotwórczego oznacza posunięcie się w czynności bardzo daleko, ponad przeciętną, dopuszczalną granicę, np. *zadumać się, zagadać się (...)*”. „Specyficznego odcienia nabierają niekiedy czasowniki z tym przedrostkiem, gdy oznaczają posunięcie się w czynności poza granice wytrzymałości, z domyślnym lub danym w kontekście dopowiedzeniem w rodzaju «do utraty przytomności lub świadomości», «na śmierć» itp.” (Wilczewska 1966: 128).

¹⁹ Zob. znaczenie przytaczane w SW: ‘posunąć się za daleko, przesadzić, zaawantuować się, zagalopować się’.

²⁰ Zob. przenośne znaczenie ‘zaciąć się w gniewie, zaciec się, zapamiętać się, zawziąć się, rozeźreć się, rozjeść się, rozjadować się, rozwściec się, zacietrzewić się’ (SW).

²¹ SW rejestruje znaczenie ‘zabalać się, zasiedzieć się, zagadać się gdzie, zmitrzyć sobie czas na marudzeniu’.

4.10. Derywaty aspektowe

Materiał badawczy obejmuje ponadto 38 derywatów aspektowych, tj. postaci niedokonanych prefigowanych czasowników dokonanych. Analiza wykazała, że 32 leksemy należące do tej grupy zostały zarejestrowane w słownikach. Wyrażają one odpowiednio:

- 1) przekroczenie normy przez czynność (25): *nadkarmiać* (SW), *nadlewać*²² (SJP-Dor, SJP PWN), *nadużywać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *obkarmiać* (SW, SJPDor), *opijać się* (SJP PWN), *przeceniać* (SJPDor, SJP PWN), *przechładzać* (SW, SJP PWN), *przezerniać* (SJPDor, SJP PWN), *przedrażać* (SW, SJPDor), *przekarmiać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przekwaszać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przemęczać* (SJPDor, SJP PWN), *przepracowywać się* (SJP PWN), *prześladzać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *przesuszać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zacałowywać się* (SJPDor), *zachlewać się* (SJP PWN), *zadręczać się* (SW, SJP PWN), *zagałaskiwać* (SJPDor, SJP PWN), *zagracać* (SJPDor, SJP PWN), *zamęczać się* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zamęczać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *zamordowywać się* (SW, SJP PWN), *zapracowywać się* (SW, SJP PWN), *zatańcowywać* (SW, SJPDor);
- 2) rozpoczęcie wykonywania czynności lub początek przejawów cechy, a następnie doprowadzenie do ich maksymalnych lub zbyt silnych przejawów (5): *ozuchwalać* (SW²³, SIJP, SJPDor), *rozbestwiać* (SW, SJPDor, SJP PWN), *rozjadać się* (SW, SJPDor), *rozpanoszać się* (SJPDor), *rozwiemożniać się* (SW, SJPDor, SJP PWN);
- 3) nadmierne przejawy cechy (1): *przesychać* (SW, SJPDor, SJP PWN);
- 4) zbyt długi czas trwania czynności (1): *zasiadywać się* (SW²⁴).

Sześć derywatów aspektowych nie zostało natomiast zarejestrowanych w słownikach. Informują one o przekroczeniu normy wykonywanej czynności (5 – *przeakcentowywać*, *przecukrzyć się*, *przedawkowywać*, *zakatowywać*, *zanaszać*) i doprowadzeniu cechy do maksymalnych lub nadmiernych przejawów (1 – *roztywać się*).

Rezultaty analizy zawartości NFJP oraz wymienionych wcześniej słowników polszczyzny pod kątem obecności czasowników wyrażających omawiane znaczenie zaprezentowano w tabeli:

²² Zob. znaczenie 'wlać do formy więcej płynnego metalu niż przewiduje norma' (SJP PWN).

²³ SW notuje znaczenie 'zrobić zuchwałym, dać pobudkę do zuchwalstwa, stać się przyczyną czyjego zuchwalstwa, rozzuchwalić', które wskazuje na nadmierny przejaw cechy.

²⁴ SJP PWN notuje jedynie formę dokonaną *zasiadzić się*, w opracowaniu tym brak jednak postaci niedokonanej.

Prefiks	Liczba wyrazów odnotowanych zarówno w NFJP, jak i w słownikach	Liczba wyrazów odnotowanych wyłącznie w NFJP
<i>do-</i>	3	0
<i>na-</i>	91	8
<i>nad(e)-</i>	4	3
<i>o- / ob(e)-</i>	6	1
<i>prze-</i>	53	13
<i>roz(e)-</i>	20	7
<i>u-</i>	3	0
<i>wy-</i>	1	0
<i>za-</i>	24	4
brak (derywaty aspektowe)	32	6
łącznie:	237	42

Z przedstawionych danych wynika, że w opracowaniach leksykograficznych obecnych jest 237 spośród 279 wyrazów odnalezionych w NFJP (84,9%), podczas gdy 42 czasowniki zostały odnotowane wyłącznie w materiałach tekstowych składających się na NFJP (15,1%).

5. CZASOWNIKI ZAREJESTROWANE W NFJP W ŚWIETLE ZAWARTOŚCI NKJP

Jak wspomniano wcześniej, w dalszej kolejności zbadano, które spośród 42 wyrazów uznanych na poprzednim etapie badania za unikatowe dla NFJP występują w tekstach zgromadzonych w NKJP.

W toku analiz²⁵ w NKJP odnaleziono poświadczenia 13 czasowników, zob.: *na-grzeszyć się, nasmakować się, nadkkształcić, nadrealizować, przeakcentowywać, przedawkowywać, przepatetyzować, przepoetyzować, przepolitykować, przeromantyzować, rozestetyzować, rozpoetycznić się, zalulać się*. Katalog wyrazów, które w rezultacie przeprowadzonego badania należy traktować jako unikatowe dla NFJP, łącznie obejmuje zatem 29 czasowników. Należą do nich: *naflirtować się, naistnieć się, nakastać się, naprzejmować się, naszkalować się, nawesoływać się, nadmiotać, obessać się, przebrutalizować, przecukrzyć się, prehipokondryzować, prehistoriozofizować, przekadrylować, przekopiować, przepiężyć, przesubtylizować, przewietrzyć, przewysmuklić, rozargumentować, rozbłąznować się, rozbuszować się,*

²⁵ Poszukiwania objęły zarówno korpus „zrównoważony”, jak i „cały”.

rozdramatyzować się, rozfuriować, roztywać się, zachuliganic się, zacząć się, zakatowywać, zanaszać, zatrudzić.

6. WNIOSKI

W świetle zaprezentowanych rozważań należy skonstatować, że w stosunku do całości badanego materiału udział czasowników wyrażających znaczenie maksymalnej i nadmiernej efektywności, które odnaleziono wyłącznie w NFJP, wynosi 10,4%²⁶. W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że przeprowadzona analiza zawartości słowników nie może być uznana za wyczerpującą, gdyż objęła jedynie wybrane dzieła polskiej leksykografii. Jej rezultaty dowodzą mimo wszystko, iż NFJP jest cennym źródłem do badań nad polską leksyką XX wieku, rejestrującym pokaźną liczbę słownictwa nieznanego leksykografom²⁷. Ponadto w NFJP wyrazy ukazane są w ich naturalnym (tj. tekstowym) środowisku, dzięki czemu zasób ten przydatny jest nie tylko do prowadzenia badań nad słowotwórstwem czy semantyką, lecz w wielu wypadkach przedstawia także wartość dla analiz z zakresu łączliwości jednostek leksykalnych czy ich chronologizacji (konstatacja ta dotyczy zarówno wyrazów spotykanych tylko w NFJP, jak i tych, które są obecne w siatkach haseł słowników i innych korpusach).

Jak zaznaczono we wstępie, dokonany w niniejszym artykule przegląd czasowników nadmiernej i maksymalnej efektywności nie miał na celu ich wielowymiarowej analizy. Dokonano jednak rejestru tej grupy słownictwa (w wypadku wyrazów już opisanych, lecz „rozproszonych” w różnych pracach lingwistycznych), a także uzupełniono dotychczasowe wykazy (w wypadku czasowników wcześniej nieanalizowanych). Przedstawiony katalog jednostek leksykalnych może służyć jako podstawa dalszych badań nad czasownikowymi sposobami wyrażania efektywności w języku polskim.

Bibliografia

- Bogusławski, A. 1963. *Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Borchmann, Ł., Dzienisiewicz, D., Wierzchoń, P. 2017. *From Printed Materials to Electronic Demonstrative Dictionary – the Story of the National Photocorpus of Polish and its Korean and*

²⁶ Spośród wszystkich wyrazów uznanych za unikatowe dla NFJP 26 jednostek zarejestrowanych zostało jako osobne hasła (9,3%), podczas gdy 3 jednostki (1,1%; *przekadrylować, przehipokondryzować, przehistoriozofizować*) odnaleziono w treści fotocyfatu będącego świadectwem użycia wyrazu *przeromantyzować*.

²⁷ Nie można natomiast odnieść tego spostrzeżenia do ogółu lingwistów, bowiem część fotoekscerptów dokumentujących wyodrębnione przez nas czasowniki pochodzi z prac językoznawczych.

- Vietnamese Descendants*. W: *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of eLex 2017 conference*, red. I. Kosem, s. 680–702. Leiden: Lexical Computing.
- Dyszak, A. 1992. *Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Dzienisiewicz, D. 2015. *Глаголы со значением чрезмерной интенсивности действия в русском и польском языках* (niepublikowana praca magisterska przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Kaliszana w Instytucie Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu).
- Dzienisiewicz, D. 2016. Сопоставительный анализ глаголов с семантикой чрезмерной интенсивности действия в русском и польском языках. *Kultury wschodniosłowiańskie – oblicza i dialog* 6, s. 51–64.
- Fijałkowska, W. 2016. Czy derywaty prefiksalne wymienne wyrażają intensywność? *LingVaria* 22, s. 71–82.
- Kokowski, W. 1903. *Słownik ortograficzny języka polskiego*. Warszawa–Łódź: L. Fiszer.
- NFJP – Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego. Online: www.nfjp.pl
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego. Online: www.nkjp.pl
- SIJP – Arct, M. 1916. *Słownik ilustrowany języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- SJPDor – Doroszewski, W. red. 1958–1969. *Słownik języka polskiego*, t. 1–11. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*. Online: <https://sjp.pwn.pl/>
- SJPSz – Szymczak, M. red. 1978–1981. *Słownik języka polskiego*, t. 1–3 Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe..
- SPXVI – Mayenowa, M.R., Peptowski, F. red. 1966–2012. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36. Wrocław–Warszawa–Kraków: Instytut Badań Literackich PAN.
- SW – Karłowicz, J. i in. 1900–1927. *Słownik języka polskiego (tzw. Słownik warszawski)*, t. 1–8. Warszawa: Nakł. prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWJP – Dunaj, B. red. 1996. *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo „Wilga”.
- Śmiech, W. 1986. *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wawrzyńczyk, J. 2016. *1000 słów zadośćuczynienia (Wypiski ze strony www.nfjp.pl)*. Warszawa: Wawrzyn.
- Wilczewska, K. 1966. *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Wiśnicki, M. 2009. Derywacja prefiksalna wymienna w czasownikach polskich (w świetle danych gniazdowych). *LingVaria* 1(7), s. 139–150.
- Wróbel, H. 1998. *Czasownik*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, s. 536–583. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wróbel, H. 2001. *Gramatyka języka polskiego: podręcznik akademicki*. Kraków: „Od Nowa”.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/>
- Бобунова, М.А. 2013. *Русская лексикография XXI века. Учебное пособие*. Москва: „Флинта”.

- Харченко, В.К. 2003. *Словарь богатств русского языка: редкие слова, метафоры, афоризмы, цитаты, биографемы*. Белгород: Издательство Белгородского государственного университета.
- Харченко, В.К. 2015. *О демонстративном словаре русского языка*. W: *Лексикография и коммуникация – 2015: материалы I международной научной конференции*, red. А.П. Седых, s. 79–88. Белгород: „BelGU”.

Verbs of the maximum and excessive effectiveness in the National Photocorpus of the Polish Language (NFJP) – reconnaissance

Summary

The purpose of this article is to analyse the resources of the National Photocorpus of the Polish Language (NFJP) in terms of presence of verbs of maximum and excessive effectiveness. The author endeavours to answer the following questions: 1) which verbs of maximum and excessive effectiveness are recorded by the NFJP, 2) to what extent the verbs recorded in the NFJP are present in the networks of entries in the 19th-century dictionaries of Polish, 3) whether words not recorded in dictionaries of Polish are present in the resources of the National Corpus of Polish (NKJP). The conducted examinations showed that 279 verbs of maximum and excessive effectiveness, including lexemes with prefixes *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *o- / ob(e)-*, *prze-*, *roz(e)-*, *u-*, *wy-* and *za-* in their morphological structures and aspectual derivatives, can be found in the NFJP. The analysis evidences that over 15% of verbs have not been recorded in the examined dictionaries of Polish. However, out of 42 verbs, which are unique to the NFJP, 13 words have been found in the NKJP resources. The findings of the study lead to the conclusion that the NFJP could serve as a valuable source for the research on the 20th-century lexis of Polish, e.g. by complementing the knowledge of the vocabulary that is “distributed” in various types of texts and has not been covered by research to this date.

Keywords: National Photocorpus of the Polish Language (NFJP) – National Corpus of Polish (NKJP) – language corpora – corpus linguistics – lexicography – verbs – effectiveness.

Trans. Monika Czarnecka